

להסיר את המסכות

כשאנו ניגשים לקרוא את מגילת אסתר אנו רואים שהעלילה ברורה וקלה להבנה, אך קשה להסביר מה היו המניעים והמחשבות של הדמויות במגילה. ישנם במגילה הרבה מאוד עובדות: המשתאות, הגזירה, עליית המן לגדולה וכו' אך כמעט ולא מסופר לנו במגילה מה היו המניעים האמיתיים להתנהגות של הדמויות השונות. מדוע מחבר המגילה לא ראה לנכון לספר לנו את המניעים?

להלן נראה מספר דוגמאות לענין:

1. ידוע שכל סיפור גזירת המן במגילה התגלגלה מעובדה אחת - מרדכי לא כרע ולא השתחוה להמן (אסתר ג ב). מה הסיבה לכך שלא השתחוה?! מכיון שהמגילה לא כתבה לנו את המניע של הסירוב של מרדכי, נכתבו עשרות פירושים על מגילת אסתר וכל אחד מהם עונה תשובה אחרת ואף סותרת לאחרות על שאלה זו. לפי הפשט, כל תשובה שתינתן תכניס איזשהו גורם שלא כתוב בספר.

2. מה עושה בחורה יהודיה בבית המלך הגוי (עי' בסנהדרין עד בסוגיית קידוש ה' ובמפרשים שם)? למה הקדוש ברוך הוא גלגל ישועה דוקא ע"י מסירתה של אסתר לידי הגויים?

3. מה הסיבה שבגללה עלה המן לגדולה? מה המניעים של אחשוורוש לגדל את המן?

4. מה המניעים של ושתאי שלא לבוא למשתה אחשוורוש?

5. אסתר מבקשת מאחשוורוש לבוא למשתה הראשון ולא עושה בו כלום חוץ מלבקש שיבוא למשתה השני? כמו כן לא מובנת בקשתה, שבשושן ינתן עוד יום להרוג באויביהם- מה מניעי אסתר?

6. מיהו מרדכי? מסופר עליו שהוא "איש יהודי" (אסתר ב ה) - לשון חשיבות (רש"י שלח יג, א). בתור מהו חשוב? מה מעשיו בשער המלך (אסתר ב, יט; ב כא)? מה מעשיו במשתה אחשוורוש (מגילה יב)?

אם נאמר שכל המגילה התגלגלה בזכות זה שמרדכי לא רצה להשתחוות להמן, הרי בסופו של דבר הישועה באה דוקא בזכות השתחויה לבשר ודם. כשאסתר המלכה נופלת לפני המלך ומשתחוה לפניו, בוכה ומתחננת שיעביר את רעת המן (אסתר ח א), המלך משתכנע וגוזר גזירה נגדית. זאת אומרת שדוקא השתחויה של יהודי לפני בשר ודם זה מה שהביא את הגאולה בסופו של דבר. וכאן עולה השאלה, מדוע מרדכי לא ראה לנכון להשתחוות להמן וזה היה חוסך מלכתחילה את כל הסיפור הזה מאיתנו? זאת ועוד, מובא **בגמרא** (מגילה יב:יג.) שהפסוק סותר את עצמו, בהתחלה כתוב "איש יהודי", משמע שמוצאו משבט יהודה, ובסוף כתוב "איש ימיני", משמע שמוצאו משבט בנימין? מתרצת הגמרא מספר תירוצים, ורבא אומר, שכנסת ישראל צעקה: ראו מה עשה לי יהודי, והכוונה לדוד שלא הרג את שמעי ונולד ממנו מרדכי שנתקנא בו המן, ומה שילם לי ימיני, והכוונה לשאול שלא הרג את אגג שנולד ממנו המן שציער את ישראל. כלומר יש כאן תלונה על מרדכי על שכמעט המיט אסון על עמ"י.

ונשאלת השאלה מה קרה לו שהוא סיכן את האומה הישראלית כולה (מגילה יט.; אור חדש עמוד קכח)? ומדוע מרדכי איננו מונע את הליכתה של אסתר לבית המלך?

ברצוננו כעת לנסות ולהבין את מניעיו של מרדכי למעשיו השונים כפי שעולה מדברי פרשני המגילה ומתוך כך ללמוד את הלקח הנלמד מן המגילה.

ניתן לומר שמרדכי פעל מתוך מניעים דתיים - רוחניים. ע"פ המדרש (ילקו"ש מלאכי רמז תקפו; מהרש"א מגילה יד.; סדר עולם רבה ט) מרדכי היה נביא ולכן היה יודע את מה שהולך לקרות ומבין מה קורה, ואולי אף קיבל ציווי שלא למנוע את הליכתה של אסתר לבית המלך ואפילו לעודד אותה בכך. אמנם להיבעל לגוי זה איסור, אבל נביא יכול להורות לעבור על דברי תורה כהוראת שעה לפי הצורך. מרדכי שהיה נביא ה' שולח את אסתר בשליחות הקדוש ברוך הוא להיות מלכה בבית המלך. וכן אפשר לומר שקיבל ציווי שלא להשתחוות להמן, ואף שמותר להשתחוות לאדם (תרה"ד קצו; שו"ת מהר"ם אלשקר עו), אסור להשתחוות לע"ז (עי' סנהדרין סא.). עוד ניתן להסביר שהמניעים של מרדכי היו כתלמיד חכם הפועל ע"פ ההלכה, שהרי מבואר בגמרא (כלה רבתי ב טו; מהרש"א יומא סט:) שמרדכי היה מחכמי הסנהדרין ומכלל אנשי כנסת הגדולה. ולכן מרדכי לא השתחוה להמן, או מפני שעשה עצמו אלוה (רש"י אסתר ג ב), או מפני שלבש על בגדיו צורת צלם וע"ז (אבן עזרא אסתר ג ב).

ניתן לומר שמרדכי פעל מתוך מניע לאומי ציוני (לאו דוקא אישיות תורנית). קודם לתקופת המגילה, כורש נתן אישור לבניית ביהמ"ק השני (ר' בהרחבה עזרא א-ג וכן בדברי הימים ב לו, כב-כג) אולם צרי יהודה ובנימין [הכותים מגלות אשור (מלכים ב יז- רש"י עזרא ד) או בני המן (רש"י אסתר ט ט)] התנגדו לבניה וכתבו כתב שיטנה לארתחשסתא [האב"ע (עזרא ד ה) מסביר שזה כינוי לאחשורוש] על בנין הבית, שגרם להפסקת העבודה עד מלך דריוש מלך פרס שע"פ חז"ל הוא בנם של אחשורוש ואסתר (עזרא א א ברש"י). בין העולים לבנות את המקדש מוזכר מרדכי (עזרא ב ב), ומסבירים המפרשים (אב"ע ורלב"ג שם; וכן בגמרא מגילה סוף טז:) שזהו מרדכי היהודי המוזכר במגילה, "אשר הגלה מירושלים עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל (אסתר ב ה). נמצא שמרדכי גלה לבבל בגלות יכניה, חזר לירושלים בעליית זרובבל ולאחר הפסקת הבניה חזר לשושן (תרגום שני שם). "איש ימיני" (אסתר ב ה) - הזוכר כל הזמן את ירושלים "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני" (תהילים קלז,ה). יש המסבירים שחזרתו לשושן נעשתה במטרה לשכנע את אחשורוש שלא להפסיק את בניית ביהמ"ק (אגדת אסתר ה, ט), ולכן יש לו אינטרס שתהיה לו אשת קשר בארמון על מנת לקדם את המשך בניית המקדש, ואינו משתחוה להמן כיון שבני המן היו ממתנגדי המשך בניית המקדש וממילא התנגד מרדכי גם להמן אביהם. ומרדכי לא פחד מהמן, כי המן נמכר לו לעבד בעבר כאשר נגמר לו האוכל תמורת פת לחם ממרדכי (גמרא מגילה טו.; ילקו"ש רמז תתרנו).

יש מפרשים שהמניעים של מרדכי היו גאווה אישית או לאומית גלותית. ומבאר בספר יוסף לקח (לר' אליעזר אשכנזי, אסתר ג ב) שתמיד היה מקובל אצל הגויים שיש למיעוט היהודי זכויות, לדוג': שהיהודים פטורים מלהשתחוות לכל אדם, בגלל הכבוד שרוחשים להם על זה שהם העם הראשון שיצא מעבדות לחירות. וממילא הגזירה להשתחוות להמן לא כללה את היהודים, וזהו שהגיד להם מרדכי 'אשר הוא יהודי' שאינו נעשה עבד. מרדכי רוצה להגן על זכויות המיעוט היהודי ולכן בא בכוונה לפני המן, כדי לממש את הזכות של היהודים ולטובת כללות האומה. יש שפירשו ספרי דאגדתא אסתר, מדרש פנים אחרים נוסח ב פרשה ג) שהיה למרדכי מעין 'גאווה אישית', הוא אמר שהוא משבט בנימין ועמלק הוא מזרע אגג העמלקי נכדו של עשו. יעקב וכל השבטים השתחוו לעשו חוץ מבנימין שעוד לא נולד, ומרדכי שהוא מצאצאי בנימין גם הוא לא משתחוה. טיעון זה הוא רחוק משיקול הלכתי. האם טיעון כזה דוחה ספק פיקוח נפש של כל ישראל?! לפי פירוש זה מרדכי מצטייר כמי שההלכה אינה לגמרי נר לרגליו.

יש שפירשו (מור והדס עמודים 342-343)¹ שצריך להבין את מניעיו של מרדכי כחילוני או מתבולל החוזר לזהותו היהודית. פירוש זה מבוסס על השוואה בין פרקים א-ב במגילה להמשך המגילה, וכמה עניינים יכולים לחזק פרשנות זו. הדור של מרדכי הוא דור של ראשית ההתבוללות. למרות הצהרת כורש ושיבת ציון, נשארו יהודים בבבל (ברכות ד.) והשתלבו בממשל, שינו את שמם והתקרבו לאומות העולם עד כדי טשטוש התחומים. יתכן שמרדכי לא היה שונה הרבה מבני דורו, אף הוא השתלב בתהליך ההתבוללות. במה דברים אמורים? השתלבות בממשל - אנו מוצאים שגזירת הנישואין של אסתר לגוי, לא מביאה את אסתר למרוד בצו המלכות. מרדכי ציוה לאסתר להסתיר את מוצאה ועמעם גם את מוצאו. הוא לא מתמרד נגד לקיחת אסתר - זוהי התנהגות גלותית טיפוסית. אנו רואים שמרדכי קיבל את עולה של מלכות אחשורוש, היה נאמן לה וגילה למלך את בגידת בגתן ותרש. שינו את שמם - 'הדסה שמה' ולמה נקראת אסתר? שהיו אומות העולם קורים אותה על שום אסתהר (מגילה יג.). מכאן נראה שהמניע של מרדכי לחזור לזהותו היהודית היא, שבמקום שהמלך יגדל את מרדכי כטובה על הצלתו, אחשורוש מגדל את המן. מכאן ואילך פוקעת סבלנותו של מרדכי לאחשורוש ולכן לא מקיים את גזירתו להשתחוות להמן. כאשר הוא מבין שהמלחמה הפרטית שלו היא מלחמה של עם ישראל כולו, הוא חוזר לזהות היהודית שלו. נראה שאסתר בתחילה לא הבינה מדוע מרדכי לובש לבוש שק ומבליט את יהדותו והיא מצטרפת למרדכי רק לאחר שמרדכי הסביר לה את המצב (מגילה ד יג-טז), ואז אסתר אומרת למרדכי לכנוס את כל היהודים כדי שפעולתה תהיה בשם כל ישראל.

אם כן, יש לנו אפשרויות שונות להבין את מניעיו של מרדכי, בתור נביא או תלמיד חכם או מנהיג לאומי ציוני או מנהיג גלותי או יהודי מתבולל. מהי האמת ההיסטורית מתוך חמשת ההסברים, ומדוע מחבר המגילה מסתיר את זה מאיתנו?! אלא שכוונת המגילה ללמדנו, שזה

¹ הנצי"ב (ארץ צבי, איגרת 30, עמ' 143) באר באופן דומה את הופעתו של משה. עיין במור והדס שדן בכך שתפיסה כזו אינה כפירה ומינות.

בכלל לא משנה מה האמת ההיסטורית. הלקח של מגילת אסתר היא שכל הדמויות לובשות מסכות! יתכן שעל כל אחד מהדמויות של המגילה יש לפחות 4-5 מסכות. אתה רוצה לדעת מי זה מרדכי? תוריד מסכה אחת תגלה מסכה שניה, תצטרך להוריד אותה ולגלות מסכה שלישית וכן הלאה, עד שתדע מיהו מרדכי באמת. מהו התפקיד ההיסטורי של מרדכי זה לא משנה, כי כוונת המגילה ללמדנו שהכל כלול בהכל! במילים אחרות, בכל יהודי שנראה לך מתבולל, מסתתר מאחורי המסכה שלו יהודי גאה באומתו אפילו בתוך הגלות. בכל יהודי בעל זהות גלותית, מסתתר מאחורי המסכה שלו יהודי ציוני, ומאחורי כל יהודי ציוני מסתתר תלמיד חכם ומאחורי כל תלמיד חכם מסתתר אפילו נביא. זאת אומרת, שכל המדרגות נמצאות בתוך כולם, אחת משולבת בתוך השניה. ניתן לכלול הבנה זו בדברי אסתר 'לך כנוס את כל היהודים' (אסתר ד טו) - שאי אפשר שיתגלה הנסתר (מה שמתחת לתחפושת) בלי שכל היהודים יהיו שותפים - כל סוגי היהודים, כי אם יחסר סוג מסוים של יהודים - יש חסרון בשלימות הזהות היהודית. זה נסיון קשה, אולי נאמר לפעמים שיהודי זה או אחר כבר אינו בכלל ישראל, זה יהודי שמסבך אותנו, מביא עלינו גזירות רעות וקשות, אלא שזהו הלקח של המגילה, בלי כל היהודים אין לך ישראל. ההתכנסות של היהודים מתחילה כשכולם מסכימים להילחם ולמחות נגד מי שמבקש שישתחוו לו. וסופה של אחדות זו בבניית בית המקדש, המקום שמגלה את אחדותם וסגולתם של ישראל, "יראה כל זכורך" (דברים טז טז ובעל הטורים שם), צריך שם את כל סוגי היהודים כדי שתשרה שכינה.